

**ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ. ПРИВАТНЕ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ**

Сапак Н. В., доцент, канд. мистецтвознавства

Миколаївська філія

Київського національного університету культури та мистецтв

Анотація. У статті розкриті деякі аспекти приватного колекціонування на Півдні України в кінці ХІХ - на початку ХХ століть.

Ключові слова: приватне колекціонування, Україна, предмети мистецтва.

Анотация. Сапак Н.В. Художественная жизнь Юга Украины конца XIX - начала XX столетия. Частное коллекционирование. В статье раскрыты некоторые аспекты частного коллекционирования на Юге Украины в конце XIX - начале XX столетий.

Ключевые слова: частное коллекционирование, Украина, предметы искусства.

The summary. Sapak N.V. Art life of the South of Ukraine of end XIX - the beginnings of XX century. A private collecting. Some aspects of private collectioning in the South of Ukraine at the end of XIXth - beginning of XX century are revealed in the article.

Key words: a private collecting, Ukraine, subjects of art.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень. Розвиток приватного колекціонування на межі XIX – XX ст. в південних містах України пов’язаний із розвитком археології краю, планомірним збиранням та вивчення пам’яток культури, заснуванням Товариств красних мистецтв, поширенням виставкової діяльності, створенням художніх об’єднань і музеїв. Наявність приватних зібрань пояснюється також переважанням впливового торгово-комерційного стану, до якого належала фінансова еліта, а також високим освітнім рівнем багатьох його представників.

Центром цього процесу була Одеса. Згідно з “Адресной книгой русских библиофилов”, Одеса на початку XX століття в загальному списку “російських міст” за кількістю бібліофілів посідала третє – четверте місце, як і Київ, після Петербурга і Москви. Тут було двадцять шість колекцій. За своїм складом вони були переважно художні та археологічні.

Мета статті — розкрити деякі аспекти приватного колекціонування на Півдні України і Одеси в кінці XIX - на початку XX століть.

Результати дослідження. Збирання предметів мистецтва і старовини в Одесі було започатковане ще в першій половині XIX століття. Одним з перших була колекція графів Толстих, зібрана трьома поколіннями власників. Завдяки історичній реконструкції, яку здійснив мистецтвознавець В.Абрамов, вдалося скласти (далеко не повне) уявлення про одну з найбільших колекцій, що включала твори художників французької, італійської, нідерландської, російської та інших європейських шкіл. У її складі зокрема були картини: П. Потера Ф. Воувермана, А. Адама, Г. Рені, Ф. Альбано, Рембрандта ван Рейна, Ван дер Вельде, роботи російських академістів. Колекція включала твори іконопису, предмети декоративно-прикладного мистецтва, народного побуту. Відомо, що І. Рєпін, перебуваючи разом із своїм учнем В. Серовим в Одесі, збираючи матеріал для картини “Запорозжці пишуть листа турецькому султану”, відвідав зібрання графа Толстого, де побачив прекрасні зразки запорізької зброї та побутових речей і виконав з них зарисовки. Зберігся альбом ескізів І. Рєпіна та п’ятнадцять рисунків В. Серова, виконаних з предметів колекції.

Протягом 1896-1899 рр. збирачі займалися будівництвом власної картинної галереї, яка стала доступною для ознайомлення і вивчення.

Логічним завершенням збирацької діяльності багатьох колекціонерів було створення приватних музеїв, доступних для любителів і знавців мистецтва.

Власником найбільшого одеського зібрання був меценат О.П. Руссов (1857-1908), який розпочав збирати твори у 1880-х рр., купуючи їх з виставок і

безпосередньо у художників Петербурга, Москви, Одеси. Місцеві газети неодноразово повідомляли про його придбання картин І. Айвазовського, І. Рєпіна, І. Левітана, К. Маковського, П. Соколова, Л. Пастернака, В. Верещагіна, І. Шишкіна, М. Ге, Р. Судковського, К. Костанді, П. Нілуса, Г. Головка, П. Ганського. В зібранні була колекція вітчизняних медалей, виробів із слонової кістки, срібла, фарфору, старовинних годинників, зброї, колекція мініатюри.

На початку століття збирач побудував “чисельну загальнодоступну” галерею, де крім постійної експозиції пропонував організовувати виставки. Після його смерті майно і художня колекція були поділені між спадкоємцями.

На межі XIX – XX ст. збиранням і популяризацією творів мистецтва займалися і одеські художники.

Початок колекції О.В. Ганзена (1876 – 1940) поклав його дід по батькові – Л. Ганзен, колишній саксонський генеральний консул в Одесі, та, почасти, дід по матері – видатний художник І. Айвазовський. У 1880-х рр. у Ганзенів була значна колекція творів російських та зарубіжних художників. Як зазначав В. Абрамов, художник захопився збиранням, коли навчався в Мюнхені і Берліні. Після повернення на батьківщину він замислив організацію музею сучасного мистецтва.

Взявшись за його створення, О. Ганзен вирішував організаційні питання, здійснював поїздки до столиці, купував твори І. Айвазовського, О. Борисова, І. Бродського, М. Врубеля, М. Рєріха, зарубіжних художників. До кінця 1910 року робота велась досить активно, про це свідчить лист А. Філіппова художнику К. Богаєвському, опублікований в каталозі виставки трьох художників – онуків І. Айвазовського. Для розміщення творів художник надав один зі своїх будинків. Однак музей так і не був відкритий. На думку В. Абрамова, причиною припинення роботи з його створення став переїзд О. Ганзена, у зв’язку з призначенням на службу в Морське міністерство.

На зламі XIX – XX ст. відомий художник М.Д. Кузнецов (1850–1929) висказав думку про те, що примусити одеситів полюбити мистецтво можна “виключно галереями”. Імовірно, що початок збиранню ним картин був покладений, коли художник жив у родовому маєтку Степанівці, під Одесою. 1897 року М. Кузнецов оселився в Одесі і на придбаній ділянці землі звів будинок. Через два роки приміщення галереї було готове і відразу стало місцем спілкування художників і прихильників мистецтва. Тут експонувалися роботи німецьких, англійських, голландських, іспанських художників.

Галерея М. Кузнецова відіграла певну роль у творчості одеських художників, про свідчить стаття П. Нілуса в каталозі посмертної виставки Г. Головка.

Власником значного зібрання був Г.О. Ладиженський (1853–1916), який 1881 року приїхав до Одеси і викладав у малювальній школі. Відносно стабільне матеріальне становище стимулювало збирання ним творів мистецтва.

Інформація про склад колекції художника вкрай скупа. Деяке уявлення про зібрання дає нарис “По мастерским художников. Г.А. Ладъженский” в “Одесских новостях”. За словами художника, наведеними автором нарису, він купував твори

та предмети минулих епох в Одесі, Петербурзі, Катеринославі та інших містах. В зібранні були першокласні роботи А. Ватто, А. Ван Дейка, І. Лампі, ескізи П. Басіна для Ісаакіївського собору. А роботи сучасних художників – І. Шишкіна, К. Костанді, В. Орловського, І. Крамського, імовірно, були подаровані збирачу авторами.

Художник рідко надавав твори із своєї колекції для виставок. 1914 року він поїхав на батьківщину в Кологрив, куди вивіз колекцію.

Більшість приватних зібрань на Півдні України включали предмети з археологічних розкопок, як правило, часів античності, предмети західноєвропейського декоративного мистецтва переважно XVIII-XIX ст., предмети побуту країн Середньої Азії та Далекого Сходу. В таких колекціях твори живопису і графіки становили далеко не головну частину і представляли тільки один аспект збирацької діяльності їх власників.

Величезна, різна за часом колекція належала І.І. Курісу (1840-1898), який в минулому очолював херсонське дворянство. Найповніші дані про І. Куріса наведені в некролозі “Записок Императорского Одесского общества истории и древностей”, де автор визначає його широкі інтереси та глибокі наукові знання.

Перші з відомих даних про колекцію стосуються 1876 року, коли Херсонським товариством красних мистецтв була організована виставка. 1884 року І. Куріс показав частину своєї колекції на VI археологічному з’їзді в Одесі. Великий список творів з колекції вміщено у каталозі виставки 1888 року. Тут названі книги, історичні документи, порцелянові вироби давніх і сучасних майстрів. Серед живопису – твори Г. Гольбейна, А. Ван Дейка, Е. Мурильйо, Ф. Буше. Його багатим і різноманітним зібранням користувалися вчені для досліджень і публікацій. Після його смерті велике зібрання успадкувала вдова.

Відомий одеський колекціонер, пруський комерц-радник Ю.Х. Лемме (1833-1904) заснував в Одесі торгівлю шкіряними товарами, утворив “Одесское акционерное Общество торговли аптекарскими товарами Ю. Лемме и К^о”, займався благодійністю. Збирати Лемме почав з античних предметів. У колекції живопису, що належала йому були зразки італійського, іспанського, німецького, голландського живопису. Картини А. Ван Остаде, Д. Веласкеса, В. Дюпре, Ф. Ленбаха, Г. Макарта, М. Нольте, Я. Норбліна, С. Роза, Д. Тьєполо, К. Шлезінгера, багато робіт німецьких майстрів. Крім того колекції стародавньої зброї, срібних речей, кришталю, венеціанського скла, японських ваз, бронзи, годинників.

Після смерті Ю.Х. Лемме його величезне зібрання успадкували діти.

Серед визначних одеських колекцій дещо осібно стоїть скромне зібрання професора Новоросійського університету П.А. Спіро (1844-1893). Власник його не був колекціонером у повному розумінні цього слова, не мав великих статків і не докладав особливих зусиль для придбання творів. П. Спіро товаришував з С. Мамонтовим. Майже кожне літо він проводив в Абрамцеві, де гостювало багато художників. Його пов’язували добрі стосунки з В. Поленовим і І. Рєпіним.

Уявлення про склад колекції професора дає каталог благодійної виставки, що відбулася 1892 року у приміщенні Товариства історії та старожитностей. В її

експозиції були роботи І. Репіна, В. Полєнова, І. Левітана. Колекція професора перейшла у спадок нащадкам і до революції перебувала в Одесі у сина – С. Спіро, драматурга і журналіста.

Приватні колекції Миколаєва і Херсона були переважно зібраннями археологічними та природознавчими. Значна колекція творів мистецтва належала віце-консулу Великобританії і Туреччини в Херсоні Е. Каруану. Невелику колекцію картин мав Я. Бутович – кіннозаводчик, меценат і письменник. В його маєтку Касперівка, поблизу Миколаєва, жили художники, зокрема М. Сверчков. Свою колекцію Я. Бутович подарував державі, вона стала основою Музею конярства в Москві.

Зібрання сім'ї Аркасів, що мешкали в Миколаєві, було здобутком кількох поколінь цієї династії, відомої в Україні. Основу її склали монети, пам'ятні медалі і жетони З.А. Аркаса (1793 – 1867), археолога-любителя. Іншу частину колекції складали античні предмети, знайдені під час розкопок на землях аркасівських маєтків в Старій Богданівці, Христофоровці, частково – в Ольвії. Започаткував її М.А. Аркас (1816 – 1881). Тут були документи, книги, карти, плани, пов'язані з історією заснування міст на землях Північного Причорномор'я, портрети історичних осіб. Останній власник – М.М. Аркас (1852 – 1909) був відомим діячем і популяризатором національної культури. З 1907 року й до кінця життя він очолював засноване ним Миколаївське товариство “Просвіта”. Досліджуючи історію та культуру українського народу, митець збирав пам'ятки матеріальної культури, твори народної художньої творчості та фольклору. Відомо, що в його міському будинку була невеличка колекція козацьких портретів, зібрання західноєвропейського фарфору, зброя та, головним чином, археологічні предмети античної доби.

Значна частина колекції сім'ї Аркасів розміщена в Херсонському історичному музеї. Ряд предметів його спадкоємці передали 1914 року до історичного музею, що відкрився в Миколаєві.

Висновки. Після 1917 р. доля приватних колекцій має багато спільного. Деякі зібрання їх власниками були вивезені за кордон, а предмети старовини та пам'ятники мистецтва, що залишалися в маєтках та міських будинках були взяті на облік створеною Комісією Губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ГубКОПМС) та згодом опинилися в державних музеях.

Подальші дослідження планується проводити з проблеми вивчення приватного колекціонування в Україні.

Література:

1. Абрамов В. «Желая принести посильную помощь родному искусству» // Одесские деловые новости. – 1996. – № 22. – С. 24.
2. Абрамов В. Загадка музея А.В. Ганзена // Одесские деловые новости. – 1996. – № 31. – С. 27.
3. Абрамов В. Иван Ираклиевич Курис (1840-1898) // Одесские деловые новости. – 1996. – № 28. – С. 27.
4. Абрамов В. «Красота жизни двигается вперед не шаблонами, а творчеством...» // Одесские деловые новости. – 1996. – № 27. – С. 27.
5. Абрамов В. Сокровища Юлиуса Лемме // Одесские деловые новости. – 1996. – № 34. – С. 27.

6. Абрамов В. «...Хорошие картины моя страсть» // Одесские деловые новости. – 1996. – № 25. – С. 27.
7. Абрамов В. «...Это моё единственное в жизни счастье, мой свет и я ношу его с собой» // Одесские деловые новости. – 1996. – № 26. – С. 27.
8. Абрамов В.А. К вопросу о исторической реконструкции художественного собрания Толстых в Одессе // Страницы истории благотворительности в Одессе. К 100-летию вступления графа М.М. Толстого в должность попечителя Одесской городской публичной библиотеки: Материалы конференции. – Одесса: Друк, 2000. – С. 86–98.
9. Адресная книга русских библиофилов. – М.: Изд. антикв. книжн. отделен. при магазине древностей и редкостей М.Я. Парадилова, 1904. – 180 с.
10. Васнецов В.М. Письма. Дневники. Воспоминания. Документы. Суждения современников. – М.: Искусство, 1987. – 496 с.: фото, цв. ил.
11. Каталог выставки картин устроенной Обществом изящных искусств в 1884 году. – Одесса: Тип. А. Шульце, 1884. – 16 с.
12. Каталог выставки произведений искусства и редких вещей (Общество попечения о больных детях г. Одессы). – Одесса, 1888. – 16 с.
13. Л.К. [Камышников Л.]. Картинная галерея А.П. Руссова // Одесские новости. – 1908. – 23 июля.
14. Маркевич А.И. Иван Ираклиевич Курис. Некролог // ЗООИД. – Одесса, 1900. – т. XXII. – С. 79–81.
15. Новая картинная галерея в Одессе // Одесские новости. – 1901. – 14 нояб.
16. Палитра. По мастерским художников: Г.А.Ладыженский // Одесские новости. – 1898. – 30 апр.
17. Руссовская картинная галерея // Одесский листок. – 1904. – 19 сент. (2 окт.).
18. Сацкий А.Г. Коллекция древностей семьи Аркас // IV Миколаївська обласна краєзнавча конференція: Історія. Етнографія. Культура: Нові дослідження. – Миколаїв: Атол. – 2002. – С. 18–21.
19. Филиппов А. Новый художественный музей в Одессе // Одесский листок. – 1910. – 24, 25 сент.

Надійшла до редакції 13.11.2007